

Demokratik Özerkliğin Ekonomik Modelleri Nedir ve Nasıl İnşa Edilebilirler?1

Ceren Özselçuk ve Yahya M. Madra

Gezi-sonrası

İstanbul Taksim Gezi Parkı direnişinin² (ve bu direnişin tetiklediği diğer direnişlerin) farklı okumaları, değerlendirmeleri yapılıyor. Bizim bu direniş üzerinden vurgu yapmak istediğimiz iki nokta var. Birinci nokta, Gezi direnişinin ve sonrasında yeşeren park forumları sürecinin yerelden yönetim düsturunun kurumsallaştırılarak yaşama geçirilmesinin, bu talebin uzun bir süredir dile getirildiği ve kazanılan belediyeler aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı Kürdistan’da olduğu kadar artık “Batı”da da son derece acil bir ihtiyaç olduğunu göstermiş olduğudur. Başka bir ifadeyle, Gezi direnişi demokratik özerkliğin Türkiye’nin genelinde hayata geçirilmesinin elzem olduğunu gösterdi ve bu siyasetin üretilmesi için son derece geniş bir meşruiyet alanı açtı. İkinci nokta ise bu direnişin, siyasi iktidarın gözü başka hiçbirşey görmezcesine uyguladığı, neoliberal “Şirket” modeli olarak adlandırabileceğimiz ekonomik modelin “yapısal krizlerini” gözler önüne sermiş olması.

Bu kısa yazıda Gezi direnişinin açtığı alanda ilerleyerek demokratik özerkliği, Şirket modeline alternatif bir iktisadi model olarak ana hatlarıyla somutlaştırmaya başlamak istiyoruz. Bunu yaparken hem demokratik özerkliğin iktisadiyatın etik-siyasi düğüm noktalarında Şirket modelinden nasıl ayrıştığını tartışacağız hem de böyle bir iktisadiyatı bölgesel ölçekte gerçekleştirmek için bir kaç somut örnek önereceğiz. Kürd siyasi hareketinde demokratik özerkliğin siyasi ve kültürel çerçevesi üzerine oldukça derinleşmiş bir tartışma ve eylemlilik olmasına rağmen, iktisadiyat alanında tartışma genel perspektiflerin eylemlilik ise bazı sınırlı denemelerin ötesine henüz geçebilmiş değil. Bu noktada demokratik özerkliğin ekonomik boyutu üzerine yapılan tartışmalara bir katkı olarak J. K. Gibson-Graham (2006; 2010) ve çalışma

¹ TOHAV, SAMER ve Van Belediyesi’nin işbirliğiyle Van’da 15-16 Haziran 2013 tarihlerinde düzenlenen Yerel Yönetimler Konferansı’nda verilen tebliğin genişletilmiş ve düzeltilmiş bir hâlidir. Yorum ve katkıları için Welat Ay, Lara Fresko ve Bülent Küçük’e ve sabır ve destekleri için Reyhan Toplu’ya teşekkür ederiz. Kuşkusuz, yazıdaki maddi hataların sorumluluğu yazarlara aittir.

² Kimi yerde “işgal” de deniyor. İngilizce “occupy” kelimesi hem işgal hem de meydana getirmek anlamlarına geliyor. İşgalden çok, (yeni ilişkileri) meydana getirmek anlamı kanımızca Gezi Parkı’ndaki eylemliliği daha iyi tanımlıyor. Kelimenin işgal ve işgal etmek anlamlarının Wall Street işgali sırasında yapılan bir tartışması için bkz. Safri (2012).

arkadaşlarının (Topluluk Ekonomileri Kolektifinin) önerdiği (kuramsal ve yöntemsel) çerçeveyi kullanacağız.³ Bu çerçeve ekonomik alanı birbirinden farklı ekonomik ilişkilerle var olan bir çeşitlilik alanı olarak kavramsallaştırarak bu alana müdahale etmenin ve dolayısıyla üretim, dağıtım ve paylaşım ilişkilerini katılımcı ve dayanışmacı düsturlar doğrultusunda dönüştürmenin yöntemlerini de çoklaştırıyor.

Yazıda sırasıyla, önce Şirket modelini ve onun yapısal çelişkilerini tartışacağız. İkinci olarak demokratik özerkliğin ekonomik izdüşümünün kavramsal çerçevesini açmılayacağız. Bu çerçeve içinden, Topluluk Ekonomileri Kolektifi'nin ekonomik alan ile ilişkilene biçimi olarak **ekonomiye farkla, farklılık için bakma** yöntemini, bakım ve örgütlenme emekleri örnekleri üzerinden somutlaştırdıktan sonra, bu yöntemin siyasi strateji açısından ne anlam ifade ettiğini ve ne gibi açılımlar sağladığını tartışacağız. Bu çeşitlilik alanı içinde Şirket Modeli ile demokratik özerklik şiarını iktisadiyatın etik-siyasi düğüm noktalarına yaklaşımları üzerinde karşılaştıracacağız. Yazıyı demokratik özerkliğin ekonomik alanı dayanışmacı ve katılımcı bir ufuk içinde hemen şimdi başlanarak nasıl kurumsallaştırılabileceğine dair üç somut örnek ile sonlandıracağız.

Şirket modeli ve kapitalist modernitenin iktisadi tekçiliği

Şirket modeli derken kastettiğimiz

- (1) ülkeyi yukarıdan aşağıya yönetilen, bir CEO (ya da CEOlar) çevresinde bir piramit olarak örgütlenmiş bir şirket gibi tasavvur eden;
- (2) vatandaş olmayı piyasalar içinde ya tüketim yapması beklenen müşteriğe, ya da (Şirket modeline “hizmet ettiği” ölçüde) iş yapan girişimciliğe indirgeyen;
- (3) aslında etik ve siyasi olan meseleleri “sınırsız büyüme” fantazisiyle (bir ekonomik indirgemecilik yaparak) halledebileceğini varsayan;

bir model.⁴

Yeni anayasanın yazım sürecini tıkadığı söylenen başkanlık sistemini aslında yukarıda listelenen birinci maddenin hali hazırdaki anayasal çerçevede somutlaştırılması olarak okumak mümkün. Kuşkusuz Erdoğan kendini CEO'ya benzeten ilk siyasetçi değil; son yıllarda Berlusconi'den Sarkozy'e bir çok siyasi lider yönetim yöntemlerini CEO üzerine modellemekteler. Keza ABD'de başkanlarının “chief executive” olarak tanımlanması yadırganmaz bile. İkinci maddede modelin

³ Topluluk Ekonomileri Kolektifinin bir çok çalışması <<http://www.communityeconomies.org>> adresinde derlenmiştir.

⁴ Şirket modeli üzerine son dönem bazı çalışmalar için bkz. Bülent Küçük “What is a Democratization Package Good For?”, Yahya M. Madra “Yapısal krizin sınırları üzerine düşünmek”, Nazan Üstündağ “Demokrasi Paketi ve Müşteri Memnuniyeti”.

varsaydığı (veya varolmasını arzuladığı) birey kurgusunu buluruz: Şirket modelinde bireyler toplumsal haklara sahip siyasi özneler olarak değil sadece iktisadi teşvik ve yaptırımların yönlendirmesine göre hareket eden ekonomik birimler olarak kurgulanır. Üçüncü madde ise belki de Şirket modelin en tehlikeli yanı sayılabilir. Zira toplumsal eşitsizlikler ve yaşam pratiklerindeki çeşitliliklerle yüzleşmek, bu meseleleri demokratik bir tartışmaya açmak yerine bunları iktisadi indirgemeci bir tavırla, (“büyüerek kalkınma” ideolojisi içinde) oldu bittiye getiriyor, tüm ihtiyaçları bu modelle tatmin ettiğini (Başbakan’ın deyimiyle “ihya ettiğini”) varsayıyor, toplumsal taleplerdeki farklılaşmaları dinlemeyi reddediyor.

Kapitalist Modernite’nin sırtını dayadığı ulus-devletin vatandaşlık tahayyülü nasıl tekçi bir modele dayanıyorsa, neoliberal Şirket modeli de iktisadi uzamı tahayyül etme açısından tekçi bir model. Bu anlamda “iktisadi yerelleştirme” ve “yerelden yönetim” şiarları bizim için ekonomiyi farklılıklarla varolan bir çeşitlilik alanı olarak yeni baştan tasavvur etme fikriyle yakından ilişkili.

Demokratik özerklik şiarı ve ekonomik çeşitlilik

Demokratik özerkliğin iktisadi boyutunu inşa ederken nasıl bir kavramsal çerçevemiz, araştırma ve uygulama yöntemimiz olacak? İnşa sürecinde araç gereçlerimiz ne olacak? Demokratik özerklik aynı zamanda kapitalist moderniteden özerkleşme ise, bu süreç nasıl düşünülebilir ve hayata geçirilebilir? Yaşama geçirilmiş iktisadi özyönetim pratiklerinden neler öğrenebiliriz? Bize bu konuda yol gösterecek, ilham verecek özyönetim pratiklerinin, topluluk ekonomilerinin kurumsal yapıları neler olabilir?

Demokratik özerkliğin ekonomik boyutu derken bunun ekonomik uzamla yeni bir ilişkilene biçimine dayanması gerektiğini düşünüyoruz. Ekonomik alanı dokunulmazlaştıran ve tabulaştırılan ekonomik indirgemeci ve özcü ilişkilene biçimlerine karşı, bu yeni ilişkilene biçiminin üç önemli özelliği olmalı:

- (1) (sadece) kapitalizm-karşıtlığının ötesinde ekonomik alanı yeniden tasavvur edilebilecek ve bugünden dönüştürülebilecek siyasi bir mücadele ve müdahale alanı olarak görmek;
- (2) bu alan içindeki farklı ekonomik pratiklerin ve yapıların ve birbirine indirgenemez çatışkılarının varlığını inkâr etmek yerine, çeşitliliğin ve çatışkılarının hep var olacağı varsayımından hareket etmek;
- (3) bu alanın inşasında ve yeniden üretiminde kurucu rol alacak olan ekonomik kararların teknik değil siyasi ve etik olduğunda ısrar etmek.⁵

5 Başlıkta model yerine çoğul olarak modeller kullanmamızın nedeni budur. Ekonomik alanın, ekonomik alanın ufkunu yeniden düşünme çerçevesinde demokratik özerklikten bahsedeceğimiz için, bu Tek bir

Burada yeni bir ilişkilene biçiminden kastettiğimiz, ekonomik uzamı gayri-siyasi ve teknik bir alan olarak kurgulayan neoliberal ideolojilere karşı, ekonomik alanın her koşulda (kapitalist kurumlar ve aktörler tarafından bile) sürekli inşa edilmesi gereken ve dolayısıyla sömürü ve hiyerarşik güç ilişkilerine dayanan örgütlenme biçimlerine karşı dayanışmacı, katılımcı ve eşitlikçi şiarlar çevresinde hemen şimdi örgütlenebilecek bir mücadele alanı olarak tasavvur edebilmektir. Başka bir ifadeyle, sınıfsal mücadele kavramını belli bir sınıf ilişkisindeki (kapitalist, feodal, köleci, vesaire) sınıf konumlarını dolduran aktörler (sermayedar-emeççi, derebeyi-serf, vesaire) arasındaki mücadele olarak değil; (artık) emeğin farklı örgütlenme (sömürüye dayalı olan ve olmayan) biçimleri arasındaki mücadele olarak kurgulamak amacımız. Kuşkusuz şu tarihsel bağlamda ne Türkiye’de ne Kürdistan’da böyle bir mücadele hattı oluşmuş, somutlaşmış değil. Ama böyle bir mücadele hattının somutlaşması için gerekli olan kavramsal mümkünlük koşulu ekonomik uzamla yukarıda tarif ettiğimiz türden yeni bir ilişkilene biçimini kurgulayabilmek.

Çeşitli ekonomiler/ekonomik çeşitlilik (diverse economies) kavramı bizim icat ettiğimiz bir kavram değil. J. K. Gibson-Graham ortak ismini kullanan iki feminist coğrafyacının ve onların çalışma arkadaşlarının (Topluluk Ekonomileri Kolektifi) yürüttüğü çok ayaklı, çok aktörlü ve çok disiplinli araştırma projesinin temel kavramlarından biri. Bu kavramla temel olarak ekonomi denilen alanın sadece **kapitalizmden** ibaret olmadığı, içinde yaşadığımız ekonominin sadece kapitalizmden teşekkül etmediği anlayışından yola çıkıyoruz. Ekonomi diye adlandırılan uzamın farklı bileşenlerinin, farklı ilişkilene biçimlerinin olduğu tezinden yola çıkıyoruz.

Ekonomik çeşitliliği örneklemek için belki bize tanıdık gelecek (aynı zamanda hem kapitalist ilişkilerin yeniden üretimi, hem de daha geniş anlamıyla toplumsal yeniden üretim için elzem olan) çok temel bir emek ilişkisinden başlayabiliriz: **Bakım emeği**. Feminist iktisatçıların ve Marksist Feministlerin çokca vurgu yapmış oldukları bir emek biçimi bakım emeği. Bu vurgunun siyasi saikleri var. Bu geleneklerden gelen araştırmacı ve aktivistler bir yandan toplumsal ve sınıfsal tahakküm ilişkilerinin kapitalist sömürü ilişkisiyle sınırlı olmadığını, örneğin hane-içi ücretsiz emeğin sömürsünün de var olduğunu ve bu tahakkümün toplumsal cinsiyet farkı ve eşitsiz bir iş bölümü üzerinden (ve kapitalizme indirgenemez bir biçimde) kurulduğunu söylüyorlar.

modelmiş gibi koymak burada kurgulanmak istenen yeni ilişkilene biçimiyle tezat oluşturacaktır. Modeller kuşkusuz çoğul olacaktır.

Öte yandan da sınıf süreçleri kapitalist üretim biçimine indirgenemez derken aslında kapitalizm dışında emeğin sarf edildiği ve bu emeğin ürünlerine el konulduğu bir ilişkiler ağının ve alanının var olduğunu söylüyorlar. Hatta piyasadaki fiyatlara tercüme edildiğinde çok önemli miktarlarda değere tekabül eden bu emeği görünür kılıyorlar. (Bazı Feminist iktisatçıların yaptıkları hesaplamalara göre, hane-içi ücretsiz emeğin yarattığı iktisadi değer parasal olarak ifade edildiğinde, bu değerın toplam ekonomik değere oranı %30 ile %50 arasında değişebiliyor [Bkz. Gibson-Graham 2006, 57].) Ancak bu gelenek bu alanı ve ilişkiler ağını görünür kılmakla yetinmiyor; bu alanın toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten bir işbölümü vasıtasıyla düzenlenmek zorunda olmadığı anlayışıyla, bu alanı siyasileştirerek bir sınıfsal mücadele ve dönüşüm alanı haline getirme amacı da güdüyor.

Ama bakım emeği sadece hane-içi emek üzerinden anlaşılmalı.⁶ En geniş anlamıyla, tüm toplumsal ilişkilerde adeta tutkal görevi gören, toplumsallığı yeniden üreten bir emek biçimi olarak düşünmek daha anlamlı. Bunun içine mahalle, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerindeki (karşılıklılık ve hediye biçimlerinde olan) ücretsiz bakım emeği de giriyor. Ve yine ekonomiyle genelde ilişkilendirilmeyen, ekonomik alanın bir parçası değilmiş gibi algılanan (siyasi) örgütlenme ve dayanışma emeğini de buna dahil etmeliyiz. Bu emeğin de farklı örgütleniş biçimleri var. Örneğin devletten seçim yardımı alan parasal kaynakları olan ana akım bir siyasi parti seçim kampanyalarını ağırlıklı olarak organizasyon şirketlerinden servis olarak kapitalist emek ilişkileri içinden düzenlerken, devletten yardım almayan bir siyasi parti ve hareket kampanyalarını dayanışmacı bir şekilde karşılıklılık ve gönüllülük ilkelerini şiar olarak düzenliyor olabilir.

Bakım emeğinin bazı biçimleri tedavüle girerek kayıt altına alınmadığı için ekonomik olarak görünmüyor. Ücretli olarak ve piyasada üretilen bakım emeğinin görünür kısmını oluşturuyor. Örneğin, kavramı dar anlamıyla düşündüğümüzde ücretli emeğe dayanan çocuk ve yaşlı bakıcılığı, özel kreşler bakım emeğinin görünür biçimleri. Siyasi örgütlenme anlamında düşünürsek, ücretli emek çalıştıran STK'lar da örgütlenme emeği olarak bakım emeğinin kapitalist bir biçimde örgütlenmiş ve kayıt altına alınmış biçimlerini oluşturuyor.⁷

⁶ Bakım emeğinin anlamını burada sahnelediğimiz şekilde genişleterek bir müştereklik alanı olarak yeniden düşünen bir tartışma için bkz. Bengi Akbulut'un Müştereklerimiz toplantı dizilerinin "Kapitalizme Karşı Toplumsal Müşterekler" (16 Şubat 2013) başlıklı birinci oturumunda yaptığı müdahale.

⁷ Kuşkusuz, bakım emeğinin olduğu her yerde artık emeğin var olduğunu iddia etmiyoruz. Bir emek sürecinde artık emeğin olup olmadığı o sürecin örgütleniş biçiminin ve onu taşıyan ilişkiler ağının ayrıntılı tahlili sonucunda belirlenecek bir olgudur.

Bu tartışmadan şöyle bir sonuç da çıkıyor: Ekonomiyi çeşitli ilişkilenme biçimlerinden soyutlayarak, Tekçi ve kapitalist bir yapı olarak temsil etme aslında iktidarını, neyin ekonomik olduğu, neyin olmadığını belirleyerek, ekonomik olanla olmayan, ekonomik olarak değerli olanla olmayan arasındaki sınırı belirleyerek sağlıyor. Meta üreten ücretli emek, metaların dolaşıma girdiği piyasalar, (özel ya da kamu mülkiyetindeki) kapitalist şirketler, ekonomik aktiviteler olarak kabul edilirken görünür olmayan ekonomik pratikler ekonomi alanın dışına atılıyor (bkz. Timothy Mitchell, “Fixing the Economy”). Aynı pratik (ocuk bakımı) ücretliiyken ekonomik olarak kodlandırılırken, gönüllülük ve karşılıklılık ilkelerine göre edimlendiğinde ekonomik addedilmiyor. Bazı ekonomik pratiklerin ekonomik alanın dışına itilmesinin toplumsalı dokuyu oluşturan ve yeniden üreten oldukça geniş ve gündelik yaşamı vareden bir pratikler silsilesini anlamamak, bunlarla ilgili siyaset üretmemek, halihazırda varolabilecek olan dayanışmacı yapıları görmemek ve değerlendirmemek anlamına geliyor. Örneğin, yakın dönemde SAMER’in Diyarbakır’da yaptığı bir araştırmaya yanıt verenlerin %75’i kendilerini kayıtdışı ekonomik pratiklerle iştimal ediyor olarak tanımlamışlar.⁸ Kuşkusuz bu kayıt-dışı alanın sadece kapitalist-dışı ilişkilerle örüldüğünü iddia edemeyiz. (Kapitalist sınıf ilişkileri kayıt-dışı alanda da var olabilir.) Ama bu alanın belli bir çeşitlilik içerdiği ve bu çeşitliliğin ve onun içsel ve dışsal çelişkilerinin çalışılmaya muhtaç olduğunu düşünüyoruz.⁹ Diyarbakır gibi bir metropolde ekonomik alanda (kapitalist modernitenin tepeden inmei ve tek tipi yöntemleriyle değil de) demokratik özerkliğin tabandan, katılımcı ve dayanışmacı yöntemleriyle siyaset yapmak isteyen aktörler için bu alanı anlamak kaçınılmaz bir başlangıç noktası olmalıdır.

Toparlamak gerekirse, çeşitli ekonomiler araştırma projesi, ekonomik olan ve olmayanın arasında çizilen sınırı sorgulayarak “marjinal” ve görünmeyen ekonomik ilişkileri görünür kılan bir temsil siyasetine dayanıyor. Ancak burada oluşturulacak envanterin amacı ne ekonomik alanı görünmeyen kısmıyla birlikte tamamlayarak onun daha mükellef bir temsilini oluşturmaktır, ne de çeşitliliği kendinden menkul, olumlu bir şey olarak kutsamak. Evet, böylesi bir envanter halihazırda var olan topluluk ve dayanışma ekonomilerini ortaya çıkaracaktır. Bu deneyimlerden hem öğrenecek çok şeyimizin olduğunu hem de kudret alabileceğimizi düşünüyoruz. Ama amaç daha ziyade, kapitalist moderniteyi Tek ekonomik ölçüt ve temsil olmaktan çıkararak ekonomik

⁸ Mım Sertaç Tümtaş’ın Yerel Yönetimler Konferansı’nda yaptığı “Yerel Yönetimlerden Hizmet Taleplerinin Sınıfsal Altyapısı: Diyarbakır Örneği” başlıklı tebliği.

⁹ çeşitli ekonomiler derken bunu sadece piyasa, ücretli emek, kapitalist şirket kategorilerinin dışı olarak da algılamamak ve bir adım daha atmak lazım. Genel geçer, hâkim görülen ilişkilerin içindeki farklılıkların da temsili var.

uzam içinde nasıl stratejik ve etik davranabiliriz sorusuna bir alan açmak. Stratejik ve etik derken de kastedilen ekonomik ilişkilenmeleri, iktisadiyatı siyasi ve etik bir alan olarak kuran topluluk ekonomilerine doğru dönüştürmeye yönelik müdahaleler yapabilmek. Buna halihazırda var olan topluluk ekonomilerini güçlendirmek, arzu edilmeyen yanlarını dönüştürmek de dahil. Örneğin, bölük pörçük ve birbirlerinden yalıtılmış olarak edimlenen dayanışma ekonomilerini birbirleriyle rabıtalandırmak ve dayanışma ağları oluşturmak böylesi bir güçlendirme çabası içinde ilk varılması gereken hedefler olabilir.

Şirket modeline karşı demokratik özerklik şiarı

Topluluk ekonomilerinin siyasal ve etik alanlar olarak kurulmasında bize yardımcı olabilecek ekonomik kararların odağı olan bir dizi koordinattan bahsetmek gerekiyor. Bu koordinatları toplumsal hareketlerin taleplerinin hayat damarları olarak, aynı zamanda da kapitalist devletlerin kontrolü bırakmak istemediği, hükmettiği alanlar olarak düşünebiliriz. **Gereksinimler** başlığı altında bireyler ve toplulukların yaşantılarını idame etmek için nelerin gerekli olduğunun örgütlenmesi; **karşılaşmalar** başlığı altında diğer insanlar, canlılar ve yeryüzüyle olan karşılaşmaların örgütlenmesi; **artık** başlığı altında insan emeğinin gereksinimlerinin karşılamanın ötesinde ürettiği fazlanın nasıl değerlendirilip paylaşılacağına örgütlenmesi; **tüketim** başlığı altında tüketim kalıplarının nasıl oluşturulacağına ve büyüme süreçlerini körükler yoksa yavaşlatır şekilde mi tüketileceğine ilişkin kararların örgütlenmesi; **müşterekler** başlığı altında doğal ve insan-ürünü müştereklerin nasıl kullanılacağı, korunacağı, tazeleneyeceği ve zenginleştirileceğine ilişkin kararların örgütlenmesi; **yatırım** başlığı altında toplulukların üretilen artığın nasıl tüketileceğine, örneğin daha çok artık-değer üretmek üzere (ekonomik büyüme yaratmak amacıyla), “üretken” olarak (sermaye birikimine yönelik) mı yoksa üretken olmayarak mı tüketileceğine, hangi alanlara yatırım yapılacağına (sağlık mı, silah mı? eğitim mi, güvenlik mi? vesaire) ilişkin kararların örgütlenmesi odağa alınmaktadır. Kuşkusuz bu koordinatlara başkaları eklenebilir ama bu koordinatlar eleştirel ekonomi politik ve radikal siyasi eylemlilik geleneklerinin özellikle öne çıkardığı alanlardır ve bu açıdan başlangıç noktası olarak uygundur.

Şirket modeliyle demokratik özerklik şiarını karşılaştırmak için Şirket modelinin ideolojik arkaplanını oluşturan kapitalist kalkınmacılığın bu siyasi-etik karar alanlarını nasıl siyasete kapadığını ve demokratik özerkliğin ise nasıl açabileceğini anlatabiliriz.

Şirket modelinin büyüterek kalkınma stratejisi **gereksinim** koordinatıyla “yoksulluğun önlenmesi/ortadan kaldırılması” çerçevesinde ilişkileniyor. İlk bakışta bu herkesin normal

karşılatabileceği, rahatlıkla üzerinde anlaşabileceği bir gereksinim tanımı olarak görülebilir. Oysa demokratik özerklik perspektifinden bakıldığında burada kullanılan dil bile oldukça sorunlu. “Yok etme” yerine yoksulluğun koşullarını dönüştürme, yoksulların ekonomik pratiklerini değersizleştirmek yerine onları tanıyan, yerinde dönüştüren bir yaklaşım demokratik özerkliğin çoğulcu ve katılımcı yaklaşımıyla daha uyumlu olacaktır.¹⁰ “Yok etme” dili ve onun arkaplanını oluşturan kalkınmacı ideoloji gereksinimleri çok dar anlamda ele alarak ekonomik olana ve meta **tüketiminin** artmasına indiriyor. Oysa “yaşam alanının” “yaşam kültürünün” korunması ve bakım yapılması, “yerinde iyileştirme” seçenekleri, yani yoksulların gereksinimlerini kendi yaşam alanları içinde kendi kendilerin belirlemeleri olasılığı göz ardı ediliyor.

Tüketimin artırılması ve **artık**, büyüme ile yakından ilişkili, büyümeye endeksli. Sadece kişisel meta tüketiminden bahsetmiyoruz burada. Doğal ve insan ürünü **müştereklerin tüketimi** (Marx’ın tabiriyle “ilk birikim” diyebiliriz) ve aynı zamanda üretilen **artık değer**in tüketimi (tekrardan üretim sürecine aktarıldığı ölçüde) “büyüme”ye hizmet ediyor. Büyümenin motoru olan **yatırımlar** bir yandan kamu kaynaklı inşaat balonu, diğer yandan doğayı ve kırsalı talan eden, kentleri büyütme odaklı enerji, ulaşım ve turizm yatırımları.

Tüm bu süreç zaten herkesin bir şekilde büyümeden pay aldığı, ya da ileride alacağı varsayımına dayanıyor. Gelir eşitsizlikleri inkâr edilmiyor ama büyümenin motoru olan rekabeti kamçılacağı düşünüldüğü ölçüde göz yumulabilir bir durum olarak tanımlanıyor. Rekabet alanı olarak piyasalar **karşılaşmaların** gerçekleşmesi için en uygun kurumsal yapı olarak görüldüğü ölçüde, Şirket modeline göre yeniden yapılandırılan devletin vatandaşlarla olan ilişkilerini düzenleyen biricik arayüz olarak öne çıkıyor. Gelir eşitsizliğinin kamçılacağı iddia edilen büyüme, hayırlı bir döngüyü andırıncasına, büyüyen pastadan herkesin daha fazla pay alacağı varsayıldığı için bizzat gelir eşitsizliğinin yaratacağı toplumsal çatışkı ve huzursuzlukların pansumanı olarak görülüyor.

Toparlamak gerekirse, Şirket modelinin kalkınmacı ideolojisi **gereksinim** olarak tanımladığı yoksulluğun ortadan kaldırılmasının, **müştereklerin**, bireysel ve kitlesel **tüketim** örüntülerinin, **artığın** paylaşım ve kullanımının ve **yatırımların** büyüme odaklı bir şekilde örgütlenmesiyle mümkün olabileceğini iddia etmektedir. Bu büyüme odaklı kapitalist kalkınma stratejisini örgütlenmenin en etkin yolu olarak da bireyler ve şirketler arasındaki **karşılaşmaların** rekabetçi

¹⁰ Yoksulluk koşullarını yerinde dönüştüren bir “derin demokrasi” hareketi tartışması için bkz. Arjun Appadurai “Deep Democracy”.

piyasa ağları üzerinden düzenlenmesini önermektedir. Diyarbakır örneğinden devam edersek, Şirket modeli **gereksinim** olarak yoksulluğun ortadan kalkması için doğal **müştereklerin** daha etkin bir biçimde kullanılmasını (gerekirse ekolojik ve yoksullaştırıcı toplumsal dışsallıkları kabullenerek), batıdan ve küresel piyasalardan **yatırım** için sermaye çekebilmek için **artık değer'in** üretilme ve temellük koşullarının bölgesel teşviklerle kolaylaştırılmasını ve **tüketim** örüntülerinin **karşılaşmaları** düzenleyen kurumsal yapılar olarak kayıt altındaki (ve vergilendirilebilecek) piyasalar aracılığıyla gerçekleştirilebilecek şekilde yeniden yapılandırılmasını öneriyor.

Bu kapitalist kalkınma senaryosunun en önemli ayaklarından birisi **yatırım** için “bölge” dışından sermayenin bölgeye çekilmesi gerektiği, büyüme ve kalkınma için bunun kaçınılmaz olduğu iddiasıdır. Bölgeye dışarıdan gelen sermayenin demokratik özerkliğin ekonomik boyutunun gerçekleşmesinin önünde engel teşkil edecek olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Tam siyasi ve askeri sömürgeleşme süreci Kürt siyasi hareketi tarafından geriletmişken, tüketim ve üretim kredileri aracılığıyla gerçekleşecek bir finansallaşmanın öncülüğünü yapacağı ekonomik bir sömürgeleşme süreci demokratik özerkliğin yeşermesi ve derinleşmesi önünde önemli bir engel teşkil edecektir.

	KAPİTALİST MODERNİTE (Şirket Modeli)	DEMOKRATİK ÖZERKLİK (Topluluk Ekonomileri)
GEREKİNİMLER	Yoksulluğun yok edilmesi	Yoksulluğun koşullarını dönüştürme
KARŞILAŞMALAR	Rekabetçi piyasalar aracılığıyla	Piyasalar, karşılıklı ilişkileri, mahalle meclisleri, kadın meclisleri, gençlik meclisleri
ARTIK	En çoklamak için gerekli teşviklerin sağlanması; Tekelci Kapitalist yapılar	Artığın ne kadar üretileceği, nasıl paylaşılacağına üretkenlerin karar vermesi; Alternatif kapitalist, kooperatif ve küçük üreticilik yapılarından oluşan çeşitli bir artık ekonomisi
TÜKETİM (BÜYÜME)	AVMler üzerinden standartlaşmış meta tüketiminin teşviki	Tüketim örüntülerinin çeşitliliğine dayanan; metalaşmış tüketim yerine kamusal ve müşterekleşmiş tüketim biçimlerini destekleyen;
MÜŞTEREKLER	Dışsallıkları göze alarak müşterekleri en etkin şekilde kullanmak	Müşterekleri kullanırken onların tazelenmesi ve zenginleştirilmesini önceliklendirmek
YATIRIM	Ulusal ve uluslararası sermayeyi bölgeye çekmek amacıyla; İnşaat, enerji ve ham madde ve turizm alanlarında	Öz-tasarrufların ve bölgedeki topluluk ekonomilerinin ürettiği artık değerini oluşturduğu havuzu kaynak olarak kullanan; Büyüme odaklı değil toplum ve ekoloji odaklı yatırım alanlarında

Peki, demokratik özerklik şiarı bu karar alanlarını nasıl siyasileştirecektir? Yukarıda belirttiğimiz üzere demokratik özerklik şiarı yoksulluğun yok edilmesi adına kapitalist ilişkiler ağının tepeden inme bir şekilde yerleştirilmesi yerine, insanların yaşama koşullarının onların kendi karar vereceği şekilde iyileştirilmesine olanak verir. Benzer bir şekilde, barınma koşullarını düzeltmek adına yeni yapılmış sitelere borçlandırarak yerleştirmek yerine halihazırda yaşadıkları yapıların koşullarını düzeltmek için gerekli olan bakım için destek sağlamanın tercih edilmesi ancak ekonomik Tekçiliğin yerine ekonomik çeşitliliğin, çoğulculuğun öncüllendiği bir çerçeveden bir olasılık olarak belirebilir.¹¹ Demokratik özerklik **artık emeğin** en çoklanması yerine üretkenler tarafından temellük edilmesini ve toplulukların kendilerinin belirleyecekleri gereksinimler ışığında paylaşılmasını savunacaktır. Kuşkusuz bu kararlar, neyin **gerekli**, neyin **artık** olduğu, artığın ne kadar üretilmesi gerektiği, nasıl paylaşılacağı katılımcı ve demokratik müzakere süreçlerinde kolektif olarak karar verilecek etik-siyasi kararlardır. Benzer bir şekilde **yatırımların** hangi alanlarda yapılacağı ve **tüketim örüntülerinin** nasıl olacağı kendinden önceki merkezîyetçi Ulus-Devlet modelini yeniden üreten Şirket modelinde olduğu gibi tepeden aşağı değil, aşağıdan yukarıya, yerelliklerin çoğulculuk ilkelerine göre vereceği siyasi kararlar doğrultusunda belirlenmelidir. Örneğin Kürdistan’da eğer bir enerji politikası olacaksa bunu merkezi hükümet değil, yerellik karar vermelidir. Ve bu karar teknik bir karar değil etik-siyasi bir karardır. **Müştereklerin** nasıl değerlendirileceğine, **yatırımların** hangi alanlarda yapılacağına, hangi **tüketim örüntülerinin** destekleneceğine ve **karşılaşmaların** hangi arayüz ve kurumsal yapılar aracılığıyla (Örn., piyasalarla mı, meclislerle mi?) gerçekleştirileceğine ilişkin kararların hepsi yerelliklerin katılımcı mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştireceği etik-siyasi kararlardır.

Kuşkusuz her bir koordinatta verilen kararların diğer kararlara etkisi olacaktır ve bu kararların birbiriyle etkileşimleri, istediği kadar demokratik ve katılımcı bir şekilde belirlenmiş olsunlar, uyum ve âhenk içinde de olmayacaktır. Örneğin, bir işçi kooperatifi üyeleri **yatırım** yapmak için **artık** değeri arttırma yolunu seçebilir, bu üyelerin daha uzun ya da daha yoğun çalışması, dinlenme **gereksinimlerinden** taviz vermelerine neden olabilir. Ya da tam tersinden **gereksinimlerin** yeniden tanımlanması ve kapsamının genişletilmesi **artık değer**in arttırılması çabasına girişilmesine ve müştereklerin daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmasına neden olabilir. Bu ilişkilendirmeler, bir koordinatta verilen kararın diğer koordinatları da etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

¹¹ Gezi direnişi öncesinde ve direniş sırasında yıkan ve yerinden eden kentsel dönüşüm projelerine bakım emeğine vurgu yaparak karşı duran Taksim Platformu’nun “İnşaat Değil Bakım” sloganı bu nedenle önemli. Bkz. <http://www.taksimplatformu.com/taksim-platformu-oneriler.php>

Yukarıdaki **yatırım** sorusuna geri dönersek, topluluk ekonomilerini inşa ederken, eğer bölge dışından gelecek sermaye, ulusal ve uluslararası finans sektörünün aktaracağı sermaye bir takım tavizler vermeyi gerektiriyor ve yukarıdaki karar alanları üzerine ipotek koyuyorsa, demokratik özerkliğin tasarruf kaynakları ne olacaktır? Bu son derece önemli bir soru ve aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde tartışacağız ama burada bir noktayı belirtmekte fayda var. Bu soru genellikle sanki kapitalist sermaye birikimi kendi kendine, otomatik olarak yeniden üretilebilen, kendine yeten bir süreç imişcesine soruluyor. Oysa kapitalist moderniteye, yani Şirket modeline de aynı soruyu sorulmalıyız: Şirket modelinin sürdürülebilir bir “tasarruf” modeli var mı? Sermaye birikimi sürdürülemez seviyelerde bir kamusal, özel ve bireysel borçlanma (uluslararası kriz konjunktüründen faydalanan sıcak para girişine bağlı) ve doğayı ve müşterek alanları talan eden “ilk birikim” mekanizmaları üzerinden çalışmıyor mu?¹²

Demokratik özerkliği somutlaştırmak: Topluluk ekonomilerinden örnekler

Topluluk ekonomilerini Şirket modelinin kapattığı bu karar alanlarını dönüşüme açan yapılar olarak gördüğümüzü söylemiştik. Ama bu dönüşümün ya da kapitalist moderniteden kopuşun “farklı” yolları ve farklı kurumsallıkları olabilir. Biraz bu farklı yollar hakkında örnek olabilecek ve ipucu sunabilecek 3 ayrı kurumsallaşmadan söz ederek bitirmek istiyoruz. Burada verdiğimiz örnekler topluluk ekonomilerinin inşasında en önemli engellerden biri olarak görülen mali kaynak sorununa odaklandıkları için seçildiler. Kuşkusuz Türkiye’de ve özellikle Kürdi illerde topluluk ekonomilerinin inşası önündeki tek engel kaynak sorunu değil. Mülki idare ve merkezi devletin kimi zaman ırkçılığa varan refleksleri, yasal mevzuatın topluluk ekonomilerini sürekli suç olarak gösterecek şekilde (Sarmaşık Derneği örneğinde görüldüğü gibi) düzenlenmesi ve benzeri dışsal engelleri göz ardı etmemeliyiz.

Alternatif Kapitalizm (“E2M”): 2000 yılında ABD’nin Massachusetts eyaletinde oluşturulan bölgesel bir kapitalist işletmeler birliği örneği. Bu birliğe üye olan her işletme özsermayesinin %5-%20 arasında bir oranını istihdam ettiği işçilere, yine %5 ve %20 arasında bir oranı da bölgesel ekonomik konseylerin temsil ettiği yerel topluluklara vermekle yükümlü (bkz. Gibson-Graham 2006, 182). Ekonomik konseyde toplanan bu **artık değer**’den alınan paylar bir **tasarruf havuzu** yaratıyor ve havuzdan kaynaklar, bölgesel konseyde alınan kararlar uyarınca sağlık,

¹² Müşterekleri sadece doğa ya da açık erişim yazılım olarak düşünmemeliyiz. Kapitalist yapıların sermaye piyasaları aracılığıyla temellük ettiği finansal müştereklerden de söz edebiliriz. Örneğin, emekçilerin emeklilik fonları, sosyal güvenlik fonları, ya da aslında bankalara koyduğumuz mevduat/tasarruf hesaplarımızın oluşturduğu muazzam yekünü de bir biçimde müşterek bir alan olarak değerlendirebiliriz.

eđitim gibi sosyal **ihtiyaçlarım** karřılanması, konseye üye olan iřletmelere dūřuk oranda kredi ve iř kurma sermayesi verilmesi, toplumsal projelere destek gibi yine konseyin karar verdiđi deđiřik kalemlere aktarılıyor. Konseyin bir bařka amacı da bōlgesel konseye üye olmayan kapitalist řirketleri satın alarak içerden dōnūřtürmek

Aslında bu alternatif bir KOBİ modeli olarak ya da alternatif bir Ticaret ve Sanayi Odası örgütlenmesi olarak görülebilir. Bu açıdan son dönem Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası seçimlerine “Demokratik İşveren Giriřimi” adı altında giren “Mavi Liste” denemesi böyle bir tasarruf havuzu oluşturularak derinleştirilebilir. Bu modelin en önemli özelliği kapitalizmi dışlamayan ama dōnūřtürmeye çalışan bir kurumsallaşma olması. Bu açıdan anti-kapitalist bir ereve içinde yer alması kabul edilmeyebilir. Ancak bu son kertede topluluk ekonomisini örgütleyen kesimlerin tartışarak demokratik olarak verecekleri bir karardır. Ama kapitalist şekilde yapılanmış olmasına rağmen belli çalışma standartlarını (sendika, sigorta, iř güvenliği, vesaire) karşılayan ve bir bōlgesel ekonomik konseyin tasarruf havuzuna katkı vermeyi taahhüt etmiş bir **alternatif kapitalist sektörün** topluluk ekonomisinin oluşturduğu bir şemsiye yapı içinde yer alması neden mümkün olmasın? Bir şemsiye yapı olarak bōlgesel ekonomik konsey, topluluk ekonomisinin önemli bir kaldıracı olarak işlev görebilir ve demokratik özerkliğin iktisadi yapısının örgütlenmesi için bir kurumsallaşma hattı oluşturabilir.

Kooperatifler Birliği (Mondragon): İkinci Dünya Savaşı sonrasında i savaşla bölünmüş İspanya'nın Basque bōlgesinde oluşturulan bir kooperatifler birliği (bkz. Gibson-Graham 2006, 101). Üyelerin kişisel **bağışlarıyla** başlamış bir birlik. Kurucusu olan Rahip Arizmendi'nin kaygılarında birisi kuşkusuz merkezi devletten bir özerklik sağlamaktı. Dolayısıyla bugün Anadolu'da giderek güçlenen yerinden, yerel ve katılımcı yönetim taleplerine benzer bir yerden ortaya çıkan bir deneyim. Üretilen (kooperatif) **artık değer**'in 10%'u zorunlu bir katkı payı olarak İspanyol ekonomisine veriliyor, %20'si varolan makinaların bakımı ve yenilenmesi gibi giderlere ayrılıyor, %70'i ise **kooperatifin bankasında** üye hesaplarına dağıtılarak, üyeler emekli oluncaya kadar el sürülmeden burada birikiyor ve bir **tasarruf havuzu** gibi işliyor. Bu örnekte dikkat edilmesi gereken nokta kooperatiflerin bir birlik oluşturmanın ötesinde bankasıyla, üniversitesiyle, tüketim kooperatifleriyle özerk bir ekoloji oluşturuyor.

Kredi Birliği (Filipinli Göçmen Sivil Örgütü): Singapur ve Hong Kong'da kimilerini köle üretim ilişkilerinde, kimilerini de küçük meta üretimi diyebileğimiz sınıf ilişkilerinde çalışıyor olarak anlamlandırabileğimiz kadın göçmen işçilerin gelirlerinin (hem kendi kişisel ihtiyaçlarını ve tüketimlerini kısararak hem de ailelerine gönderdikleri tasarruflardan kısararak)

birikim yaptıkları kolektif bir havuz (bkz. Gibson, Law ve McKay 2001). Havuzdaki gelirler geride bıraktıkları yerel ekonomilerde kooperatifler kurmak için kullanılıyor. Amacı genellikle borcun geri ödenmesi üzerine kurulan (dolayısıyla en garantili, en denenmiş, en kısa yoldan kâr getirecek kapitalist girişimlerde kullanılmasını gerektiren) mikro kredi kurumlarına alternatif bir kurumsallık.

Bu üç örneğin bir ortak özelliği topluluk ekonomilerini yeşertmek için kaynak yaratma çabaları olması ise, bir başka özellikleri de herbirinin farklı sınıfsal yapılara atıf yapıyor olması: Alternatif kapitalist, kooperatif, kölelik, küçük meta üretimi. Bu listeye biz kolaylıkla feodal ve bağımsız (bireysel) sınıf yapılarını da ekleyebiliriz. Bizim düşüncemiz, eğer demokratik özerklik herhangi bir coğrafyada (ister tüm Türkiye, ister sadece Kürdi iller, ister Kürdistan olsun) inşa edilecekse bu ancak çeşitli bir ekonomik topoğrafya üzerinde, farklı sınıfsal yapıların varolduğunu veri alarak, onları inkâr ya da ilgâ etmek yerine stratejik bir ekonomi politikası ile yavaş yavaş, topluluk ekonomisinin koordinatları çevresinde mücadeleler vererek, türdeş olmayan bu yapılar dizisini demokratik özerklik şiarı çevresinde eklemleyerek, ve süreç içinde dönüştürerek mümkün olabilir.

Demokrasinin demokratikleşmesi olarak demokratik özerklik

Popüler demokrasinin Gezi olaylarında gördüğümüz gibi otoriterliğe, totaliterliğe açılan bir yanı var. Başbakan'ın söylemlerinde ve tavrında gözlemlediğimiz halkın iradesinde vücut bulan lider imgesinin bu yanın ürktücü bir örneği. Bunun bir başka örneğini ise hükümetin verdiği “çoğunluğun tahakkümü” anlamına gelen tepkilerden de gördük. Referandum da aynı şekilde indirgemeci ve farklılığı çoğunluğa indirgeyen bir düzenek. Demokratik özerklik bir anlamıyla yerelin söz söyleme hakkıysa öteki yönüyle yereli de sürekli kendi dışına açan, yerel demokrasileri demokratikleştiren bir tavır olarak düşünülmeli. Ekonomik olarak da topluluk ekonomilerinin bahsettiğimiz koordinatlarında verilen kararların birbiriyle ilişkilendirilerek, toplumsal çatışıklardan kaçmadan, yeniden ve sürekli müzakere edilmesine alan açan bir süreç ve siyasi tavır olarak düşünülmeli.

Ekim 2013

Kaynakça

- Akbulut, Bengi. 2013. "Kapitalizme Karşı Toplumsal Müşterekler" oturumundaki sunumu. *Müştereklerimiz* toplantıları, 16 Şubat. İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Appadurai, Arjun. 2002. "Deep Democracy: Urban Governmentality and the Horizon of Politics." *Public Culture* 14 (1): 21-47.
- Gibson, Katherine, Law Lisa ve Deirdre McKay. 2001. Beyond Heroes and Victims. *International Feminist Journal of Politics*, 3 (3): 365-386.
- Gibson-Graham, J. K. 2006. *A Postcapitalist Politics*. Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press.
- Gibson-Graham, J. K. 2010. *(Bildiğimiz) Kapitalizmin Sonu*. (Çeviren: Zeynep Gambetti). İstanbul: Metis.
- Küçük, Bülent. 2013. "What is a Democratization Package Good For?" *Jadaliyya*
<http://www.jadaliyya.com/pages/index/14685/what-is-a-democratization-package-good-for>.
- Madra, M. Yahya. 2012. "Yapısal krizin sınırları üzerine düşünmek." *Özgür Gündem*
http://www.ozgur-gundem.com/?haberID=58041&haberBaslik=Yap%C4%B1sal%20krizin%20s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1%20%C3%BCzerine%20d%C3%BCnC5%9F%C3%BCnmek&action=haber_detay&module=nuce.
- Mitchell, Timothy. 1998. Fixing the Economy. *Cultural Studies* 12 (1): 82-101.
- Safri, Maliha. 2012. The Economics of Occupation. *The Economists' Voice*.
<http://www.degruyter.com/view/j/ev>
- Tümtaş, Mım Sertaç 2013. "Yerel Yönetimlerden Hizmet Taleplerinin Sınıfsal Altyapısı: Diyarbakır Örneği" TOHAV/SAMER Yerel Yönetimleri Konferansı, 15-16 Haziran. Van.
- Üstündağ, Nazan. 2013. Demokrasi Paketi ve Müşteri Memnuniyeti. *Bianet*
<http://www.bianet.org/bianet/siyaset/150303-demokrasi-paketi-ve-musteri-memnuniyeti>.